

Examen VWO

2013

tijdvak 1
dinsdag 21 mei
9.00 - 12.00 uur

geschiedenis (pilot)

Dit examen bestaat uit 26 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 77 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.

Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld

Door de tijd heen

De volgende vrouwen met politieke invloed staan in willekeurige volgorde:

- 1 Marie Dentière, een Franse voormalige non, vond het belangrijk dat vrouwen zich inzetten voor de Reformatie.
- 2 De Frankische koningin Brunhilde heerste na het vertrek van de Romeinen over het noorden van Gallië.
- 3 Tijdens de oorlog tussen verschillende feodale heersers over de troonopvolging in Engeland steunden de burgers van Londen koningin Mathilde. Maar toen de koningin weigerde de belasting te halveren, sloten de burgers de stadspoorten en werd Mathilde niet gekroond.
- 4 Elpenice was, voor zover bekend, de enige vrouw die openlijk kritiek durfde te leveren op het beleid van de Atheense staatsman Perikles.
- 5 Madame de Pompadour had als maîtresse van de absolute koning Lodewijk XV invloed op politieke beslissingen in Frankrijk.
- 6 Agrippina oefende veel invloed uit op het bestuur van het Romeinse imperium doordat zij veel gedaan kreeg bij haar echtgenoot keizer Tiberius en later bij haar zoon keizer Nero.

- 2p 1 Zet deze vrouwen in de juiste volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Prehistorie en oudheid

In 1274 v. Chr. vond er een veldslag plaats tussen de legers van de Hittitenkoning Muwatali II en de Egyptische farao Ramses II. Tijdens de slag werden door de Egyptenaren 2.000 strijdwagens met ieder drie soldaten ingezet. De Hittiten hadden 3.000 strijdwagens met elk twee soldaten. Daarnaast hadden beide legers meer dan 10.000 voetsoldaten tot hun beschikking. Hieruit kun je concluderen dat zowel bij de Hittiten als bij de Egyptenaren sprake was van een landbouwsurplus.

2p **2** Leg dit uit.

In de Griekse stadstaat Athene maakten negen archonten deel uit van het bestuur. Ze waren voornamelijk actief op het gebied van rechtspraak, religie en leger. De archonten werden elk jaar vervangen door nieuwe, door de Atheners aangewezen archonten.

In het jaar 91-92 was de Romeinse keizer Domitianus archont van Athene.

3p **3** Leg uit dat:

- de jaarlijkse wisseling van archonten bijdroeg aan het voortbestaan van de Atheense democratie en
- de aanstelling van Domitianus als archont paste bij een kenmerkend aspect van de oudheid.

Gebruik bron 1.

Vier stellingen over de Romeinse tijd in de omgeving van Simpelveld:

- 1 Er was sprake van romanisering in deze omgeving.
- 2 Er waren grote sociale verschillen in de samenleving.
- 3 In de derde eeuw waren er nog Romeinse legioenen.
- 4 De eigenaren van de sarcofaag geloofden in een leven na de dood.

4p **4** Leg per stelling uit of de bron **wel** of **niet** gebruikt kan worden om de stelling te ondersteunen.

Prehistorie en oudheid

---

bron 1

In 1930 werd bij graafwerkzaamheden bij een huis in Simpelveld (Limburg) een Romeinse sarcofaag (in dit geval een kist voor crematieresten) aangetroffen uit de periode 200-250:

Toelichting

De kist is van binnen met reliëfs versierd. Afgebeeld is een vrouw, liggend op een rustbed. Naast haar zijn haar huis, meubels en ander huisraad te zien. Verschillende grafgiften zoals gouden sieraden en een zilveren spiegeltje lagen in de kist.

De middeleeuwen

In 877 vertrok keizer Karel de Kale naar Italië om paus Johannes VIII bij te staan in diens strijd tegen de islamieten. Karels zoon Lodewijk de Stamelaar nam het bestuur van het rijk op zich tijdens zijn vaders afwezigheid. Voor zijn vertrek voerde Karel de Kale de maatregel in dat de titel graaf en het leen erfelijk werden.

- 4p 5 Leg uit wat deze maatregel betekende voor:
- de bereidwilligheid om deel te nemen aan de veldtocht van Karel en
  - de macht van zijn zoon Lodewijk de Stamelaar.

Gebruik bron 2.

De bisschoppen zetten paus Johannes XII af op verzoek van hun leenheer keizer Otto I.

- 4p 6 Licht deze gebeurtenis toe door:
- (zonder bron) het middeleeuwse politieke conflict te noemen waarmee deze gebeurtenis in verband gebracht kan worden en
  - aan de bron een religieus argument van de bisschoppen voor deze beslissing te ontleenen en
  - (zonder bron) uit te leggen waarom de bisschoppen de keizer gehoorzamen.

Gebruik bron 3.

Twee ontwikkelingen in de late middeleeuwen:

- 1 Er kwam een einde aan het autarkisch economische systeem en
- 2 de kruistochten naar het Midden-Oosten vonden plaats.

- 4p 7 Leg uit:
- dat er een samenhang is tussen de eerste ontwikkeling en lokale markten en
  - waardoor de jaarmarkten profiteren van de kruistochten.

Op 5 januari 1477 sneuvelde Karel de Stoute, die als graaf van Vlaanderen leenman van de Franse koning was. Hij had een dochter, Maria de Rijke, als erfgenaam. Een maand na Karels dood stelde de Franse koning Lodewijk XI een huwelijk voor tussen zijn zoon en Maria de Rijke. Maar in april 1477 besloten de Staten van Vlaanderen (een vergadering van burgers en adel waarin de steden de hoofdrol speelden) dat Maria de Rijke in het huwelijk moest treden met Maximiliaan van Habsburg, de zoon van de keizer van Duitsland.

- 3p 8 Toon met deze gebeurtenissen aan, dat in de late middeleeuwen steden zelfstandiger zijn geworden en het feodalisme zwakker is geworden en geef hiervoor een verklaring.

De middeleeuwen

---

bron 2

Rond 964 beschrijft bisschop Liutprand van Cremona, die benoemd is door Otto I, een kerkvergadering waarbij de bisschoppen paus Johannes XII afzetten. De Duitse keizer Otto I leidt deze vergadering:

Toen iedereen zijn plaats had ingenomen en er absolute stilte heerste, begon de heilige keizer Otto als volgt: "Hoe passend zou het zijn als paus Johannes XII aanwezig was geweest op deze heilige vergadering. Ik vraag u, heilige vaders, uw mening te geven over de reden waarom hij heeft geweigerd deze grootse bijeenkomst bij te wonen." Hierop zeiden de Romeinse bisschoppen, de kardinalen en de dekens samen met het hele volk: "Wij zijn verbaasd dat uwe meest heilige wijsheid zich verwaardigt ons deze vraag te stellen: zelfs de inwoners van Iberië, Babylon en Indië kennen het antwoord. Johannes is nog erger dan een van die schrokkende wolven in schaapskleren. Zijn woestheid is overduidelijk, hij is openlijk verwickeld in de zaken van de duivel; hij probeert niet eens het te verbergen." Keizer Otto antwoordde: "Het schijnt mij juist dat de aanklachten tegen de paus punt voor punt naar voren worden gebracht, en dat de hele vergadering dan overdenkt welke actie er moet worden ondernomen."

bron 3

De Franse monnik Humbert de Romans schrijft in 1270 over markten en jaarmarkten:

Hoewel de termen markt en jaarmarkt vaak door elkaar heen worden gebruikt, is er wel degelijk verschil tussen beide. Op jaarmarkten worden dure zaken verkocht, ze vinden slechts één keer per jaar plaats en er komen mensen naartoe van heinde en verre. Gewone markten zijn voor de onbelangrijke dingen, de dagelijkse levensbehoeften, ze worden wekelijks gehouden en alleen bezocht door de mensen uit de streek.

Door de tijd heen

Hieronder staan zes politieke denkers (1 tot en met 6), met daaronder zes van hun uitspraken (a tot en met f), in willekeurige volgorde:

- 1 Paus Gregorius VII, als hoofd van de rooms-katholieke kerk verwickeld in de Investituurstrijd
  - 2 Jean-Jacques Rousseau, een verlicht denker
  - 3 Benito Mussolini, de Italiaanse fascistische leider
  - 4 Aristoteles, een Griekse filosoof
  - 5 Thomas Hobbes, een van de verdedigers van het absolutisme
  - 6 Friedrich Engels, een van de grondleggers van het marxistisch socialisme.
- a "Het is niet mogelijk dat de soeverein het verdrag verbreekt. Om die reden kan geen van zijn onderdanen, met het excuus dat het verdrag niet meer geldt, zich onttrekken aan zijn onderwerping aan de soeverein."
  - b "Regeringsvormen die alleen het persoonlijk belang van de heersers dienen, zijn verkeerde regeringsvormen of corrupte vormen van goede constituties. Zulke corrupte vormen zijn despotisch, aangezien de stadstaat een vereniging van vrije mensen is."
  - c "Het volk dat aan de wetten onderworpen is, moet er de maker van zijn. Alleen aan hen die een samenleving vormen, komt het toe de voorwaarden van die samenleving te regelen."
  - d "Heerschappij vraagt om discipline, het coördineren van alle krachten (...); dit verklaart (...) veel aspecten van het praktische functioneren van de staat en de noodzakelijke strenge maatregelen die moeten worden genomen tegen degenen die zich verzetten tegen deze spontane en onvermijdelijke beweging."
  - e "Industrie concentreert eigendom in de handen van weinigen. Het vereist veel kapitaal om de kolossale vestigingen op te zetten die de kleine handelsbourgeoisie ruïneren."
  - f "Twijfelt ook maar iemand eraan dat de priesters van Christus moeten worden beschouwd als de vaders en meesters van koningen en vorsten en alle andere gelovigen?"

2p 9 Zet bij elk politieke denker (1 tot en met 6) de daarbij passende uitspraak (a tot en met f). Noteer alleen de nummers en letters.

Let op! Bij elke uitspraak past één denker.

Gebruik nogmaals de hierboven staande denkers 1 tot en met 6.

De zes denkers staan in willekeurige volgorde.

2p 10 Zet deze denkers in de juiste volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Vroegmoderne tijd

Gebruik bron 4.

De omstandigheden die in de bron beschreven worden, kunnen worden gebruikt om een verklaring te geven voor het ontstaan van de Opstand.

2p 11 Leg uit welke verklaring dat is.

Historici maken graag gebruik van beschrijvingen van buitenlandse bezoekers om onderzoek te doen naar het dagelijks leven in de Republiek, maar behandelen de informatie daaruit altijd met enige voorzichtigheid.

2p 12 Geef hiervoor een verklaring.

Gebruik bron 5.

Een bewering:

De uitbreiding van het paleis in Versailles past bij de politieke ambitie van veel vorsten aan het eind van de zeventiende eeuw.

3p 13 Ondersteun deze bewering door:

- aan te geven wat die politieke ambitie inhoudt en
- twee redenen te noemen waardoor de uitbreiding van het paleis in Versailles voor de Franse koning bijdraagt aan die politieke ambitie.

Gebruik bron 6.

Willem Frederik wil het ancien regime aanpassen op een manier die past bij een kenmerkend aspect van die tijd.

3p 14 Noem dit kenmerkend aspect en licht dit toe met twee voorbeelden uit de bron.

Gebruik bron 7 en 8.

De Franse politieke denkers in de achttiende eeuw worden beïnvloed door de ideeën van de Verlichting. Desondanks wordt er verschillend gedacht over de praktische uitvoering van de wetgevende macht.

4p 15 Geef aan dat Rousseau en Sieyès verschillen in hun visie over uitvoering van de wetgevende macht in de praktijk en verklaar dit vanuit het verschil in hun maatschappelijke positie.

Gebruik bron 9.

De gebeurtenissen die Maria Perkins beschrijft zijn niet de enige reden waarom deze brief door abolitionisten voor hun campagnes gebruikt kan worden.

2p 16 Leg uit dat deze bron door de aard ervan geschikt is om de boodschap van de abolitionisten over te brengen.

Vroegmoderne tijd

---

bron 4

In 1564 schrijft inquisiteur Titelmans aan de landvoogdes Margaretha van Parma, plaatsvervangster van de Spaanse koning Filips II in de Nederlanden:

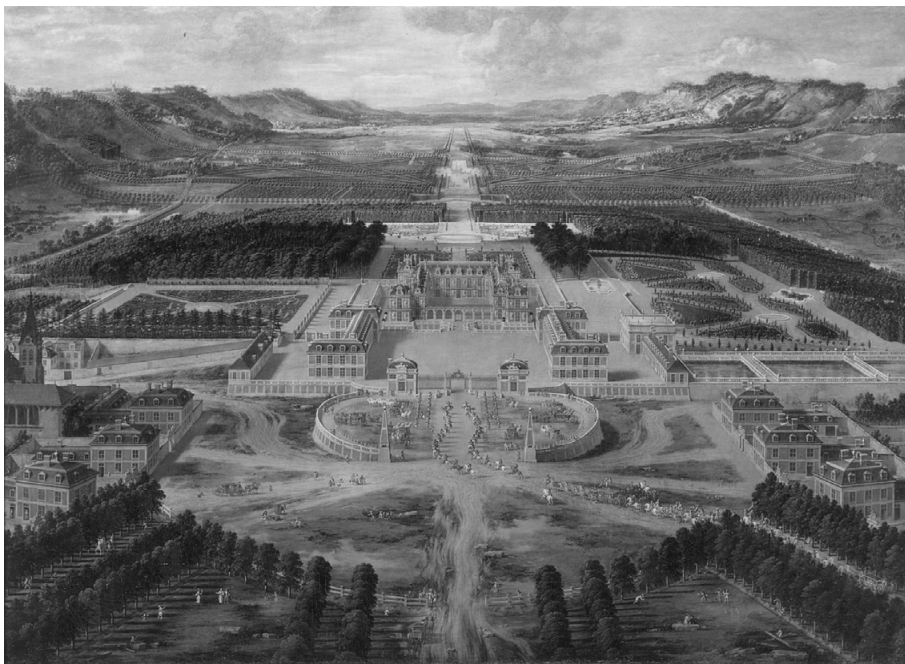
Het is waar dat ik eerder met minder vrees mensen had aangehouden met vier, vijf of zes man dan dat ik nu doe met vijftien of twintig soldaten, want ik merk dat het volk bereid is tot rebellie en rellen, zodat het nodig is de arrestaties te verrichten met meer soldaten.

Toelichting

De inquisitie was een rooms-katholieke kerkelijke rechtbank die kettters opspoorde en berechtte.

bron 5

Een schilderij uit de zeventiende eeuw van het paleis van Versailles, nabij Parijs, verbouwd tussen 1661 en 1682 in opdracht van de Franse koning Lodewijk XIV:

Toelichting

Tijdens zijn regeerperiode (1642-1715) laat Lodewijk XIV het jachtslot in Versailles uitbouwen tot een paleis dat, naast de vertrekken voor de koning en koningin, meer dan 500 appartementen heeft voor gasten en vrienden. Tijdens de regeerperiode van Lodewijk XIV verbleven soms drie- tot tienduizend gasten tegelijkertijd in het paleis.

bron 6

Prins Willem Frederik van Oranje, de latere koning Willem I, schreef als zeventienjarige jongen op 18 april 1788 in een opstel voor zijn privéleraar:

Het beste dat een jonge vorst kan doen om zich te kunnen strelen met de gedachte dat hij in staat zal zijn tot het voeren van een voorspoedig bewind, mocht hij daartoe worden geroepen, is zich de behoorlijke kundigheid eigen te maken van alles wat tot het vervullen van zijn plicht hoort.

Alles wat hem daarvan afhoudt moet hij zorgvuldig afkappen: ijdele vermaken, vooroordelen, vleierij. Hij moet de constitutie van het land en de geaardheid van het volk goed leren kennen. Hij moet zich alle vorstelijke deugden eigen maken, te weten: godsvrucht, rechtvaardigheid en billijkheid, dapperheid, geheimhouding, voorzichtigheid, goedheid en weldadigheid. Dat laatste zonder verkwisting, een zeer gevaarlijke ondeugd.

De nadelen van de democratie of volksregering zijn dat daarbij de toestemming van een groot aantal mensen nodig is. Dat maakt het zeer moeilijk om a. geheimhouding te garanderen en b. tot verstandige besluiten te komen. Een volksregering biedt een al te grote vrijheid, die zeer dikwijls in harde slavernij verandert omdat er meestal iemand opstaat die zich meester maakt van de gedachten van het volk, en door zijn invloed over dat volk zich vervolgens tot tiran ontwikkelt. In een volksregering zijn er altijd enkele demagogen die zo veel invloed op het volk hebben, dat dit alles doet wat zij goedvinden en dus zijn die demagogen (...) tirannen. Zo worden volksregeringen al gauw de ergste aristocratische tirannieën.

bron 7

Een fragment uit het boek *Du contrat social* (Het maatschappelijk verdrag) van Jean-Jacques Rousseau uit 1762:

De soevereiniteit kan niet worden vertegenwoordigd om dezelfde reden als waarom ze niet kan worden vervreemd; ze bestaat wezenlijk in de algemene wil en de wil laat zich niet vertegenwoordigen, hij is het zelf of hij is iets anders; er is geen tussenweg. De afgevaardigden van het volk zijn dus geen vertegenwoordigers van het volk en kunnen dat ook niet zijn; ze zijn slechts lasthebbers; ze kunnen nergens een definitieve beslissing over nemen. Iedere wet die het volk niet persoonlijk heeft bekrachtigd, is nietig; het is helemaal geen wet.

bron 8

Een fragment uit een toespraak tot de Franse Nationale Vergadering van de revolutionaire politicus Emmanuel-Joseph Sieyès op 7 september 1789:

De burgers kunnen haar (de wetgevende macht) op twee manieren uitoefenen. Ze kunnen hun vertrouwen schenken aan een aantal onder hen. Zonder hun rechten te vervreemden, vertrouwen ze de uitoefening ervan toe aan anderen. Het is met het oog op het algemene nut dat ze vertegenwoordigers benoemen, die beter in staat zijn dan zichzelf het algemeen belang te herkennen en daarbij hun eigen wil te interpreteren. De andere manier (...) is persoonlijk direct mee te doen aan het maken van de wetten. Frankrijk is één geheel, en moet dat ook zijn. Alle delen zijn onderworpen aan één gemeenschappelijke wetgeving en één gemeenschappelijk bestuur. Aangezien het overduidelijk is dat vijf tot zes miljoen actieve burgers, verspreid over meer dan 25.000 vierkante mijl, helemaal niet met elkaar kunnen vergaderen, staat vast dat zij niets anders kunnen verlangen dan een wetgevende macht door vertegenwoordiging. De burgers die vertegenwoordigers benoemen, zien er dus vanaf zelf direct de wet te maken.

Toelichting

In april 1789 breekt de Franse democratische revolutie uit. Sieyès is in dat jaar lid van de Nationale Vergadering, en wordt later een van de leiders van de Revolutie.

bron 9

Op 8 oktober 1852 schrijft de Amerikaanse slavin Maria Perkins aan haar man Richard:

Lieve echtgenoot,
Ik schrijf je een brief om je van mijn ellende te vertellen. Mijn meester heeft maandag Albert aan een handelaar verkocht en mijzelf en een ander kind te koop gezet en ik wil dat je snel van je laat horen, voor de volgende verkoopdag als dat kan, al weet ik niet wanneer die is. Ik wil niet dat je tot kerstmis wacht, ik wil dat je dokter Hamilton en je meester vraagt of ze me willen kopen, dat kunnen ze nu regelen. Ik wil niet dat een handelaar me krijgt. Ze hebben me gevraagd of ik iemand wist die me wilde kopen en ik heb "nee" gezegd. Ze hebben mij naar de verkoopplek gebracht maar me niet te koop aangeboden. Een man genaamd Brady heeft Albert gekocht en is vertrokken, ik weet niet waarheen. Ze zeggen dat hij in Scottesville woont. Mijn bezittingen zijn op verschillende plekken blijven liggen en als ik word verkocht weet ik niet wat ervan overblijft. Ik verwacht niet dat ik het geluk heb dat alles goed komt, ik heb veel verdriet.
Ik ben en blijf voor altijd je trouwe echtgenote,

Maria Perkins

Moderne tijd

Nederland is laat met de industrialisatie. Eén van de oorzaken hiervoor is volgens historici het ontbreken van mijnbouw in Nederland.

2p 17 Leg uit welke redenering deze historici hierbij volgen.

Op 5 juni 1911 werd in België de Algemene Wet op de Mijnen van kracht. In deze wet stonden enkele voorwaarden voor het werken in de steenkoolmijnen. Drie voorbeelden van deze voorwaarden zijn:

- 1 Vrouwen en jongeren onder de twaalf jaar mogen niet meer ondergronds werken.
- 2 Vanaf de leeftijd van 60 jaar heeft elke mijnwerker recht op pensioen.
- 3 De mijnen zijn particuliere bedrijven.

Met de voorwaarden uit de wet kun je laten zien dat deze wet een compromis was tussen liberalen en socialisten.

4p 18 Toon dit aan door bij twee van deze voorwaarden de verschillende opvattingen van liberalen en socialisten hierover te vergelijken.

Gebruik bron 10 en 11.

Een bewering:

Het optreden van de Belgen in Congo is een voorbeeld van modern imperialisme.

3p 19 Ondersteun deze bewering met drie economische voorbeelden uit de bronnen.

Gebruik bron 10 en 11.

De toespraak van koning Boudewijn geeft een ander beeld van het modern imperialisme dan het rapport van professor Cattier.

2p 20 Geef een verklaring voor het beeld dat koning Boudewijn schetst.

Gebruik bron 12.

Dit is een fascistische propagandaposter.

4p 21 Toon dit aan door twee kenmerken van het fascisme te noemen en bij elk kenmerk duidelijk te maken hoe dit in het affiche naar voren komt.

Gebruik bron 13.

In deze tekst noemt Christabel Bielenberg verschillende oorzaken voor de opkomst van het nationaalsocialisme in Duitsland.

4p 22 Noem twee van die oorzaken en geef bij elke oorzaak aan waarom deze kan leiden tot een dictatuur.

Gebruik bron 14.

Bij deze foto passen twee gegevens:

- 1 Op zaterdag 22 februari 1941 worden in Amsterdam 400 joodse mannen door de Duitse bezetter opgepakt. Tijdens de razzia worden foto's gemaakt door een Duitse militair.
  - 2 De Amsterdamse fotograaf waar de foto's ontwikkeld worden, maakt extra afdrucken van de foto's die hij na de bevrijding openbaar maakt.
- Volgens veel historici geeft deze foto een betrouwbaar beeld van de razzia.

2p **23** Leg dit met beide gegevens uit.

Gebruik bron 15.

Een bewering:

Uit dit artikel kun je afleiden dat de Koude Oorlog een rol speelt in zowel het optreden van de Verenigde Staten in de kwestie Indonesië als in de Europese eenwording.

4p **24** Leg dit uit voor beide onderdelen.

Een bewering:

De ontwikkeling van de multiculturele samenleving in Europa na 1945 kan in verband gebracht worden met:

- 1 het proces van dekolonisatie en
- 2 de toenemende welvaart.

4p **25** Leg beide delen van de bewering telkens met een voorbeeld uit.

Gebruik bron 16.

De schrijvers van een herinneringsboek over Nederland vanaf de jaren 1960 nemen deze advertentie op in hun boek, omdat zij deze advertentie kenmerkend vinden voor de maatschappelijke veranderingen in deze periode.

2p **26** Beredeneer welke twee veranderingen de schrijvers met de advertentie toegelicht kunnen hebben.

Moderne tijd

---

bron 10

Professor Félicien Cattier van de universiteit van Brussel bezoekt de Belgische kolonie Congo in Afrika en beschrijft in de tijd van Leopold II (1906) de behandeling van Congolezen door de Belgen:

De inboorling is gedwongen zich te verplaatsen en het grootste deel van zijn tijd te besteden aan het oogsten van rubber. In deze omstandigheden is het sterftecijfer zeer hoog.

Tijdens de rubberoogst moeten de inboorlingen in het oerwoud leven, afgezonderd in kleine groepen, en zij worden de prooi van wilde dieren. Men houdt geen rekening met de seizoenen: de inboorlingen moeten in het overstroomde woud werken, en staan tot hun middel in het water.

Tijdens de razzia's worden elk jaar een groot aantal negers omgebracht door de soldaten van de openbare macht.

De moraal van de negers is gedeprimeerd. De bevolking kent een angstig en onrustig bestaan, steeds klaar om in de bush te vluchten en aldus te ontsnappen aan de aanvallen en plunderingen van de openbare macht.

bron 11

Op 30 juni 1960 houdt koning Boudewijn een toespraak bij de onafhankelijkheid van de voormalige Belgische kolonie Congo. Hierin zegt hij:

Mijnheer de president,
Heren,

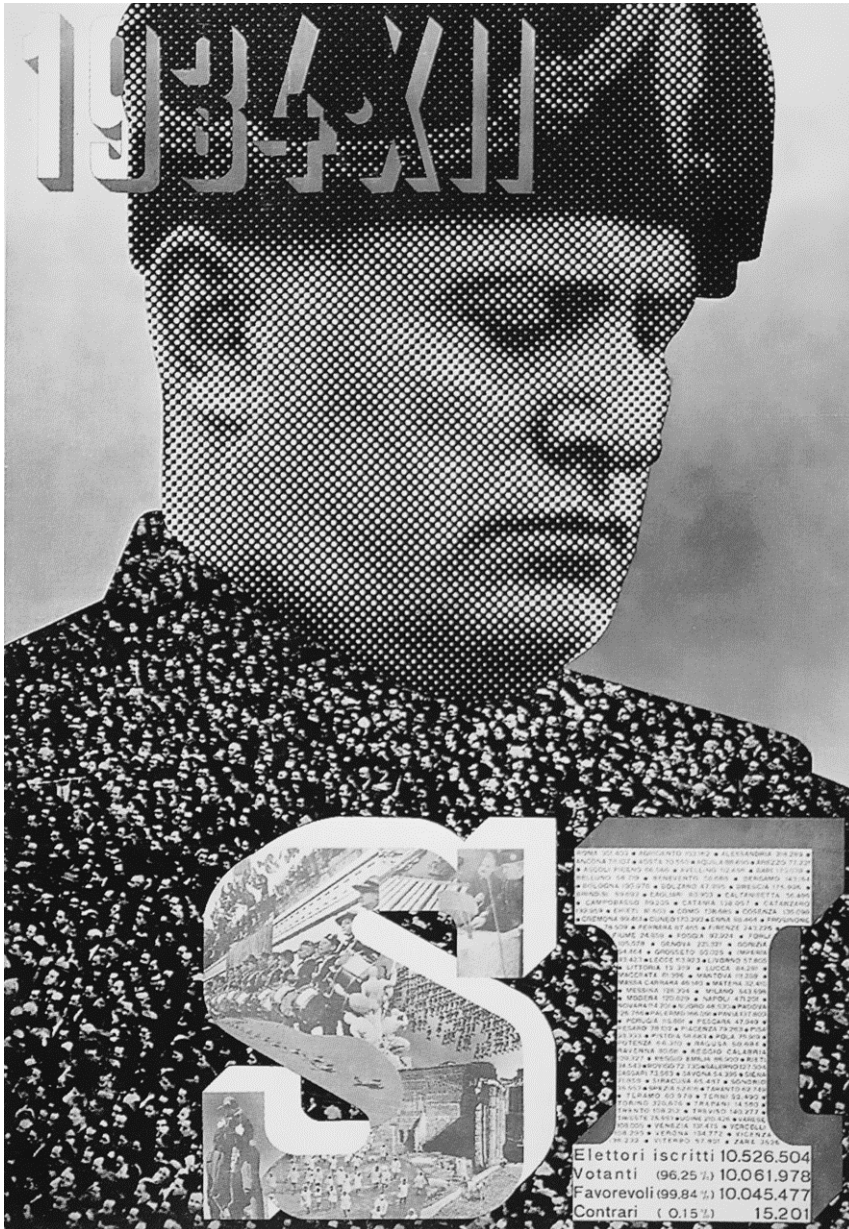
Congo heeft spoorwegen gekregen, allerlei zee- en luchtvaartlijnen, die, door uw bevolkingen met elkaar in contact te brengen, hun eenheid hebben bevorderd en de landen verruimd hebben naar de wereld.

Een medische dienst, waarvan het oprichten meerdere tientallen jaren vroeg, is geduldig georganiseerd en heeft u bevrijd van vele verwoestende ziekten. (...) Industriële ondernemingen hebben de natuurlijke bodemrijkdommen tot hun recht laten komen. De uitbreiding van de economische activiteit is aanzienlijk geweest; deze heeft de welvaart van uw bevolking verhoogd en heeft het land de technici gegeven die onmisbaar zijn voor zijn ontwikkeling. Dankzij de missiescholen, evenals degene die de openbare machten oprichtten, kent de basiseducatie een aanzienlijke uitbreiding; een intellectuele elite is zich aan het vormen, waardoor uw universiteiten snel zullen groeien.

bron 12

Een Italiaans affiche uit 1934 (het revolutiejaar 12):

Toelichting

Afgebeeld is Benito Mussolini, leider van Italië tussen 1922 en 1945.

Het woord SI betekent in het Italiaans 'ja'.

In de S staan trommelaars van de ONB, de jeugdbeweging van de Italiaanse Fascistische Partij; in de I is de lijst opgenomen van parlementariërs die door de fascistische Grote Raad zijn goedgekeurd.

Onderaan staat (in vertaling): ingeschreven kiezers 10.526.504, uitgebrachte stemmen (96,25%), voor-stemmen (99,84%), tegen (0,15%).

bron 13

De Engelse Christabel Bielenberg is getrouwd met een Duitse advocaat. Zij vertelt in een BBC-documentaire uit 1973 over haar leven in Duitsland:

Toen ik in 1932 naar Duitsland ging, was dat in een periode waarover je wel kunt zeggen dat de Weimarrepubliek stervende was, denk ik. Ze hadden de regering vervangen, iets wat praktisch om de drie maanden gebeurde, en de nieuwe regering regeerde al met nooddecreten. Ik denk dat de hele atmosfeer in Duitsland werd beheerst door grote armoede, dat lijdt geen twijfel; zelfs voor iemand uit Engeland, waar het evenmin erg goed ging, was dat overduidelijk. Er waren zes en half miljoen werklozen en elk weekeinde waren er politieke betogingen waarbij de nazi's en de communisten tegenover elkaar stonden. Iedere politieke partij had een militante vleugel, wat uiteraard een groot verschil vormde met Engeland, die marcherend door de straten trok. Nagenoeg elk weekend deden er zich schietpartijen voor waarbij doden vielen, enzovoort. Volgens mij was de gewone burger deze situatie meer dan beu, zodat hij reikhalzend uitkeek naar iemand die in staat was schoon schip te maken. Uiteraard waren er toen al noodwetten van kracht. Dat moest wel; ze maakten deel uit van de wetgeving, domweg omdat geen enkele regering, ik meen dat er in totaal zo'n achtenveertig politieke partijen waren, in staat was op basis van een meerderheid te regeren. Daarom waren die noodwetten er, klaar om gebruikt te worden door iedereen die daar zin in had.

bron 14

Een foto van een razzia op Joodse mannen in februari 1941 in Amsterdam:

bron 15

Een artikel in de *New York Times* van 25 december 1948 besteedt aandacht aan het optreden van de Verenigde Staten in de 'Indonesische kwestie':

Zoals is gebleken uit de debatten en stemmingen in de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties over de Amerikaanse voorstellen over Indonesië, zullen onze belangrijkste Europese bondgenoten niet instemmen met drastische maatregelen tegen Nederland naar aanleiding van de Nederlandse acties op Java.

De kwetsbare structuur van de Europese veiligheid (...) kan eenvoudigweg worden vernietigd door een Amerikaanse poging om Holland te isoleren. De regering van de Verenigde Staten is zich hier onbehaaglijk van bewust, net zoals ze zich bewust is van de koppigheid van het Nederlandse karakter, het provocerende karakter van het Indonesische gedrag en het voornemen van de Sovjet-Unie om zoveel mogelijk winst uit de zaak te halen. Onze regering staat dus voor een nieuw dilemma in de buitenlandse politiek waar ze een oplossing voor hoopt te vinden, al weet ze nu nog niet welke.

Toelichting

Eind 1948 zendt de Nederlandse regering troepen naar Java in een poging om daar haar koloniale macht te stabiliseren en dekolonisatie van Indonesië te voorkomen. De Verenigde Staten proberen deze Nederlandse actie tegen te houden.

bron 16

Een advertentie uit de jaren 1960 voor een product tegen acne. De advertentie verscheen voornamelijk in jongerenbladen zoals de Tina:

Tekst in de prent:

"Die vuile rotpukkels".

"Kom, kom, had je mij moeten zien: honderden pukkels. Dankzij Jade heb ik er nu nog maar ééééééén!"

Toelichting

Een pukkel is in deze tijd ook de benaming voor een bepaald type schooltas.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.